

3. Ожегов С. И., Шведова П. Ю. Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / РАН. Ин-т рус. яз. им. В. В. Виноградова. — 4-е изд., доп. — М.: Азбуковник, 1999.
4. Шебапов А. Ф. Форма советского права. — М.: Юрид. лит., 1968. — С. 32.
5. Музиченко П. Пове бачення проблеми джерел права // Юридический вестник. — 1998. — № 3.
6. Теория государства и права / Под ред. П. М. Матузова, А. В. Малько. — М., 1997.
7. Коркунов Н. М. Лекции по общей теории права. — С.Пб., 1983.
8. Петражицкий Л. И. Теория права и государства в связи с теорией правственности. — С.Пб., 1910. — Т. 2.
9. Возний В. Правова концепція С. Дністряцького // Право України. — 1999. — № 6.
10. Оборотов Ю. П. Теория государства и права (прагматический курс): Экзамен. справ. — О.: Юрид. л-ра, 2004.
11. Корчевца Л. Доктрина як джерело права // Юридична Україна. — 2004. — № 11.
12. Бергель Ж.-Л. Общая теория права. — М.: NOTA BENE, 2000.
13. Федоров А. Ф. Торговое право. — О., 1911.
14. Гайворонський В. Джерела права // Вісник Академії правових наук України. — 2001. — № 3.
15. Фридрих Август фон Хайек. Пагубная самопадеяність. Ошибки социализма. — М., 1992.
16. Давид Р., Жоффре-Спиози К. Основные правовые системы современности. — М., 1998.
17. Марченко М. П. Вторичные источники романо-германского права: прецедент, доктрина // Вестник Московского университета. — 2000. — № 4.

УДК 347.77

О. В. Ульяновська

ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ І ПРАВОВІ ФІКЦІЇ

Великий комплекс відносин, пов'язаних з оборотом інформації, формуванням інформаційних ресурсів, створенням і використанням інформаційних технологій, із забезпеченням їх комунікації в системах і мережах при задоволенні потреб користувачів, забезпечення безпеки інформаційних ресурсів, засобів комунікації, а також учасників відносин в даній сфері становить частину суспільних відносин, які мають назву інформаційні.

Відносини неможливо регулювати нормами традиційних галузей права, оскільки вони специфічні через особливості і юридичні властивості інформації [1, 9].

Не заперечуючи використання права речової і інтелектуальної власності для регулювання окремих суспільних відносин у сфері обігу інформації [2], слід погодитися з висновком про те, що спроби «підганяти» ці інформаційні відносини під існуючі правові норми є не виправданими [3, 150].

Наприкінці ХХ ст. відбулися значні зміни в сприйнятті самого поняття інформації і її соціального призначення в суспільстві, що пов'язано з процесом формування так званого інформаційного суспільства, тобто суспільства, основною характеристикою якого є стрімке зростання, інформація, що проникає у всі сторони життєдіяльності такого суспільства. Головним аспектом, яким є інформованість населення, безперешкодна робота всіх служб масових інформацій і їх можливість збирати і передавати об'єктивні дані, їх оцінку. Сучасні

технології вже не обмежуються рамками однієї країни, а мають загальносвітове значення. На перше місце в сучасних умовах виходять саме інформаційні технології. Завдяки розвитку інформаційних технологій інформація з однієї країни нашої планети може за декілька секунд бути передана в яку-небудь іншу країну.

У зв'язку із застосуванням нових інформаційних технологій в наявності розвиток відносин у віртуальному світі. Комп'ютеризація суспільства впливає на всі сторони суспільного життя, у тому числі і на правові відносини. Встановлюються абсолютно нові відносини в невідомій раніше сфері, що не має правових аналогів. З погляду Ю. М. Батуріна, «комп'ютерні системи наділяються дієздатністю і признаються суб'єктами права» [4, 258]. Тим часом важко уявити собі персональний комп'ютер як суб'єкт права.

Тут ми виходимо до питання правового сприйняття віртуального світу, віртуальний — *virtual* — умовний, сприйманий інакше, ніж реалізований фізично, хоча термін використовується для вказівки того, що фізична реалізація відрізняється від тієї, яка надається користувачу, прикладному процесу або функціональному блоку. В комп'ютерній інформатиці за допомогою прикметника «віртуальний» формується багато понять — від принтера, мережі до завдання, виклику і т. п.

Віртуальна реальність — *virtual reality* — уявний світ, створюваний в уяві користувача. Синтезується віртуальна реальність шляхом використання відеофільмів, у тому числі мультиплікації з широким застосуванням стереофонічного звуку і окремих кольорових зображень. На відміну від дійсної реальності, в якій живе користувач, віртуальну реальність він створює і змінює сам. Для цього користувач впливає на вхідні пристрої системи: клавіатуру, мікрофон, сканер, світлове перо, електронну кисть, мишу.

У віртуальному світі існують своя термінологія, свої поняття і категорії.

Зокрема, континуальні методи, в основі яких лежить ототожнення. Можна помітити, що при тлумаченні понять «віртуальний світ» і «фікція» використовуються одні і ті ж терміни: «уявний» і «умовний», що дає можливість заявити про їх схожість. Не випадково у зв'язку з цим В.А. Вітушко пропонує визначення правової фікції як сукупності формальних умовностей, визначаючих наявність або відсутність і зміст відповідних прав і обов'язків [5, 76].

Відомим є визначення фікції як неіснуючого факту, що визнається існуючим через закон.

Під правовою фікцією слід розуміти закріплене в правових актах і що використовується в юридичній практиці нормативне розпорядження у вигляді специфічного способу (прийому), що виражається в проголошенні існуючими фактів або обставин, які насправді не мають місця. Юридична природа фікції визначається тим, що вона закріплена у відповідному правовому акті і тому має силу загальнообов'язкового розпорядження. Її нормативні властивості виражаються в тому, що вона, як правило, вицлення ті або інші обставини, надаючи їм значення юридичних фактів, здатних мати значення при розгляді справи органом, який має право використовувати право і до якого вона поступила

в виробництво. Регулятивна ж дія фікції полягає в тому, що з її допомогою забезпечується певна стійкість прийнятого акта застосування права за ситуації, коли знайдена непоправна невідомість.

Віртуальний світ — це також свого роду фікція відносин, які виникають у віртуальному (фіктивному) світі і які неможливо регулювати, застосовуючи правові фікції.

Концепцію рішення проблем віртуального світу з урахуванням можливостей і перспектив, які дає використання нових інформаційних технологій, запропонував А. Аюпянц [6, 16].

На його думку, існує значна концептуальна схожість між системою норм права, виражених у вигляді текстів на природній мові, і програмами, вираженими на мові програмування (фіксують процедури виконання дій і/або обмеження на дії суб'єктів; однакові вимоги розумної реакції на різноманітні ситуації і внутрішньої несуперечності); між процесом законотворчості і розробкою (переробкою) програм, що викликано неможливістю або незручністю виконання потрібних дій або, навпаки, бажанням закрити можливість виконання дій, що вважаються неприпустимими. Програмний код є «способом фіксації», тобто можна говорити про норми, що кодифікують у вигляді програмного забезпечення. До традиційного способу викладу норм права ближче виявляються не процедурні мови, а декларативні, типу Прологу, де немає необхідності фіксувати алгоритм, а достатньо описати систему співвідношень, а потім вказати, що, власне, вимагається зробити. По факту, кожна програма є сама по собі маленьким «кодексом» для тих, хто користується нею. При цьому обмеження, закладені в програмне забезпечення, функціонують через їх «фізичну природу», а не завдяки заборонам.

В інформаційному світі починають діяти не реальні, а «віртуальні особи», проявлені тільки деякими своїми атрибутами, наприклад мережним псевдонімом, персональним сертифікатом, завіренням компанією, номерним банківським рахунком в офшорному банку або реєстраційним номером в якійсь зарубіжній країні [7, 42–43].

Іншими словами, учасниками інформаційних відносин є віртуальні (умовні, якщо бажаєте, фіктивні) особи.

Засоби цивільної і фінансової криптографії в поєднанні з наявністю таких утворень, як офшори, створюють умови для ефективного функціонування віртуальних осіб у всіх сферах життєдіяльності — від підприємництва до споживання. Приклади віртуалізації споживання показує практика купівлі будинків на офшорні фірми, управління машиною за дорученням, оплата товарів з корпоративної кредитної картки і ін. Дані відносини регулюються за допомогою юридичних фікцій. Це також є однією з особливостей відносин в інформаційній сфері.

Рух у бік віртуалізації особи викликаний багатьма причинами як психологічного, так і політичного і економічного характеру. Віртуальні особи виникають, оскільки вони знімають багато ризиків з реальної особи і тим самим створюють новий простір свободи. Вони можуть з меншими витратами керувати бізнесом, зменшуючи податковий тягар і тягар регулювання.

Зачатки «віртуалізації» є і у позамережній практиці (наприклад, віртуальні схеми, вибудовані в різноманітних «пірамідах»; абсолютно віртуальними є юридичні особи, створювані на термін від кварталу до року по загублених паспортах, документах осіб без постійного місця проживання, померлих і що використовуються звичайно для здійснення і інших сумнівних операцій). Тому можна припустити, що світ майбутнього, з погляду його регулювання, розділиться фактично на дві частини — світ реальних осіб і світ віртуальних осіб, для яких ототожнення їх з реальними особами і іншими «віртуалами» буде фактично неможливим. Традиційні механізми, засновані на кодифікуючому національному праві і судових процедурах, тут просто не зможуть функціонувати, оскільки не буде традиційних суб'єктів права. А традиційна система права уміє ефективно працювати тільки з реальними особами. Віртуальну особу важко викликати в суд, зобов'язати відшкодувати збиток або позбавити свободи. Тому держави, природно, намагаються створити засоби для ефективної прив'язки віртуальних осіб до реальних, підсудних і підзвітних, що не вирішує проблеми в цілому. У віртуальному світі складно чекати ефективного правового захисту від держави. У міру того, як нові інформаційні технології все більше проникають в життя суспільства, роль «права», зафіксованого в програмному забезпеченні, зростає. Відбувається це через дві обставини: все більша частина діяльності господарюючих суб'єктів, та і просто громадян, відбувається в «інформаційному світі»; все більша частина інформації про суб'єктів, яка необхідна для перевірки обмежень і вирішення конфліктів, переходить у форму реєстраційних записів тих або інших баз даних [7, 43–44].

Потреба в системному нормативному врегулюванні відносин, пов'язаних з Інтернетом, зростає. Обсяг і різноманіття «виробництва» в системі Інтернет, невраховуючи внутрішньомережних проблем по забезпеченню технологічних ланцюжків для кожного з видів діяльності в даній системі — оформлення сайтів, сторінок, доменів; організація мережі провайдерів; вдосконалення програм і т. д., ставить проблему структуризації і ранжирування; інформації, циркулюючої в глобальній мережі. Інформація як інтелектуальний ресурс зачіпає вельми тонкі струни соціального організму, а отже, і ті механізми, за допомогою яких можливо надавати регулюючу дію на акумуляцію і використання інформаційного ресурсу, на стан багатьох інститутів соціального, політичного і правового життя планети.

Сама інформація представлена сьогодні як самостійний об'єкт цивільних і публічних прав. Це і різні форми подання інформації в глобальних системах — сайт, файл, база даних, банк даних, дані, текст, гіпертекст, електронний документ. Це різні форми віртуальних (машинних, електронних) актів створення, обміну, використання електронної форми інформації. І весь цей масив практично неможливо контролювати з правової точки зору.

Сьогодні в українському сегменті мережі Інтернет можна зустріти великий комплекс кримінально-караних діянь у формі наклепу і образ, явно фальшивої реклами, розповсюдження порнографічних матеріалів, порушення прав на об'єкти інтелектуальної власності. Поточна ситуація таїть в собі колосальну небез-

пеку. Якщо тенденції роздвоєння реального і віртуального світу збережуться, то будь-які зусилля суспільства, держав по регулюванню ряду суспільних відносин пропадатимуть дарма: так, наприклад, в Україні багато проблем щодо боротьби з розповсюдженням наркотиків, а в мережі вже зараз існують сайти, що детально описують тонкощі виготовлення, купівлі і вживання наркотичних засобів. Розвиток Інтернету ставить нові проблеми перед юриспруденцією і практикою.

Зокрема виникає необхідність формування правових норм, які б застосовувалися для забезпечення механізмів саморегуляції електронного віртуального співтовариства. До них можна віднести: створення безпечних протоколів здійснення операцій і інших форм взаємодії; використання страхування як способу роботи з ризиками великого розміру; пошуки методів обмеження розміру ризиків (типу електронної готівки); формування експертних співтовариств, що розбирають складні випадки; округлення рейтингів довіри віртуальним особам, що надають публічні послуги і т. д. Помітно, що все більша віртуальність відносин вимагає широкого застосування в сучасному праві теорії юридичних фікцій.

Характеризуючи ситуацію в цілому можна констатувати не тільки специфічний суб'єктний склад учасників інформаційних відносин, включаючи віртуальних осіб, але і наявність правового режиму інформаційних ресурсів різних видів і категорій, з урахуванням якого будуються відносини в інформаційній сфері.

При цьому складаються інформаційні відносини у віртуальному (фіктивно-му) світі, які можна регулювати, застосовуючи правові фікції.

Звернемо увагу на те, що обмежуються можливості функціонування традиційних механізмів правового регулювання, заснованих на кодифікуючому національному праві і судових процедурах за наявності віртуальних об'єктів і суб'єктів права. Нарешті, змінюється співвідношення в інформаційній сфері між реальним і віртуальним світом, на користь останнього, за рахунок зростання ролі «віртуальної складової».

Тому віртуальність відносин, що складаються в даний час, їх розвиток, а також «техніко-юридична недосконалість законодавчих формул» створюють необхідність застосування в інформаційному праві юридичних норм-фікцій [8, 4].

Література

1. Горохов О. А. Основы информационного права России: Учеб. пособие. — С.Пб., 2003.
2. Бачило И. Л. Эффективность законодательства в области обеспечения информационной безопасности // Проблемы законодательного регулирования отношений в информационной сфере: Материалы Всерос. конф. 27–28 нояб. 1996 г. — М., 1996.
3. Бачило И. Л., Лопатин В. Н., Федотов М. Л. Информационное право: Учебник / Под ред. Б. Н. Топоршпа. — С.Пб., 2001.
4. Батурид Ю. М. Проблемы компьютерного права. — М., 1991.
5. Витушко В. А. Некоторые проблемы и перспективы толкования права // Законодательство России в XXI веке: По материалам науч.-практ. конф. — М., 2002.
6. Акопянц А. Умри тоска, читай Г. К., или О юристах и программистах // Компьютер. — 1998. — № 7.
7. Лопатин В. П. Информационная безопасность России: Человек. Общество. Государство / Санкт-Петербург. ун-т МВД России. — С.Пб., 2000.
8. Муратов М. Я. Право на свободу слова: история и современность: Автореф. дис... канд. юрид. наук. — М., 2002.